

ПІСЛЯДИПЛОМНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ДЕФЕКТОЛОГІВ

В УКРАЇНІ: виклики, тенденції, перспективи

У монографічному дослідженні «Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика» (2013) зазначено, що «педагогічна освіта є спеціалізованою і чітко структурованою. Вона містить у собі: базову і післядипломну ланки. Базова педагогічна освіта – це здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, який визначає професію, спеціальність та кваліфікацію. Післядипломна освіта передбачає такі дії: зміна спеціальності; зміна кваліфікації як у частині виду професійної діяльності, так і в частині ступеня та рівня готовності до діяльності в межах спеціальності; підвищення кваліфікації як процесу вдосконалення професійних знань, умінь та навичок для поступального розвитку педагога як професійної особистості. Якщо базова підготовка у ВНЗ – це формування кваліфікаційної, професійної та загальної культури педагога, то післядипломна – процес її збагачення, поглиблення й розширення. Важливим є те, що система цілей і завдань післядипломної педагогічної освіти коригується конкретними потребами освітньої галузі, наявністю засобів, умов функціонування, рівнем підготовки педагогічних кадрів» [1, с. 23]. Також наголошено, що «післядипломна освіта дефектологів сьогодні – це своєрідна педагогічна система, що має зміст, форми та методи, функціонує шляхом реалізації складних та змістовно-процесуальних процесів. Сучасна модернізація національної системи освіти вимагає впровадження змін і в систему післядипломної освіти дефектологів, яка і без цього має свої особливості і відмінності» [1, с. 8]. Прошло десятиліття з моменту написання цих умовиводів наукового дослідження.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати головні виклики, що стояли перед післядипломною педагогічною освітою дефектологів.

2. Виявити та охарактеризувати тенденції розвитку післядипломної освіти педагогічних працівників, які організують й проводять освітній процес із дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.
3. Висвітлити об'єктивні напрями перспективного розвитку системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів.

1. Виклики (challenges) системі післядипломної педагогічної освіти дефектологів. Справжнім викликом для системи освіти в означений період було *запровадження інклюзивного навчання*. Утім, треба зазначити, що виклик був не лише системі освіти, а всьому українському суспільству. Філософія інклюзії передбачає включення людей з обмеженими можливостями здоров'я до всіх сфер життєдіяльності, що закладено людськими природними потребами. Україна зобов'язалася на міжнародному рівні ліквідувати всі комунікативні, психологічні, архітектурні, законодавчі бар'єри у житті та діяльності людей з інвалідністю. І звичайно, що основний тягар було спершу покладено на тендітні плечі освітян. Адже саме з виховання та навчання підростаючого покоління починається формування здорового у всіх відношеннях суспільства. У нашому житті остаточно закріпився новий термін – дитина з особливими освітніми потребами (ООП). Зазначимо, що процес запровадження інклюзивного навчання в Україні розпочався близько 20-ти років тому. Відношення до інклюзії як освітнього феномену було різне, інколи діаметрально протилежне. Переважна більшість педагогічних працівників закладів спеціальної освіти відкрито виступала проти інклюзії. Мотиви протидії були різні: до цього не готове суспільство в цілому, загальномасові школи не здатні організувати освітній інклюзивний процес, батьки здорових дітей не згодні на подібний експеримент, вчителі не володіють спеціальними методиками навчання і виховання дітей з ООП, відсутність ставок асистента вчителя тощо. До того ж у дефектологів існувало почуття природного страху відносно того, що знищиться система спеціальної освіти, яка пройшла

тернистий шлях розвитку, стала досить сталою і є однією із самих передових у світі. Представники освітніх органів управління відмовчувалися, оскільки мали обмежену інформацію та суб'єктивне уявлення про цю форму навчання. Педагогічні працівники загальноосвітніх шкіл боялися цього нововведення. Представники батьківського корпусу дітей з ОПІ наполягали на впровадженні інклюзії в усіх її формах та створювали громадські організації для лобювання своїх планів. На I з'їзді корекційних педагогів України (2016, м. Дніпро) С.В. Мігульова, голова громадської організації допомоги дітям з аутизмом «Особливе дитинство» (м. Дніпро), виступила з пропозицією – клопотати перед МОН України про ліквідацію всіх закладів спеціальної освіти та переведення всіх без виключення дітей з порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітніх закладів. Звичайно, такі пропозиції виклакали занепокоєння в освітянській спільноті.

Інклюзивне навчання розпочало перші кроки на вимогу громадських організацій та як результат доробків перших дисертаційних досліджень вітчизняних науковців. Із 2008 по 2013 р. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України працював над канадсько-українським проектом «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Основні цілі проекту: зміцнити спроможність пілотних закладів освіти та громадських організацій у розвитку інклюзивної освіти; розробити необхідну законодавчу базу та механізми впровадження моделі інклюзивної освіти для підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітніх навчальних закладах та суспільстві; забезпечити постійну підготовку педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу/групи в загальноосвітньому просторі; формувати позитивне ставлення до людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільстві [1, с. 222]. Проект реалізовувався в межах двох пілотних областей в Україні: Львівській області та в Криму. Пілотними навчальними закладами були обрані дві школи – загальноосвітня школа № 95 м. Львова та школа-ліцей

№ 3 м. Сімферополя, яким наказом МОН України надали статус експериментальних педагогічних майданчиків.

Раніше зазначалося, що перший досвід роботи щодо упровадження інклюзивного навчання дітей з ООП дозволив акцентувати увагу на таких проблемах: наявність стихійної інтеграції; неповне забезпечення нормативно-правових та організаційно-фінансових умов для запровадження інклюзивного навчання в містах та районах області; відсутність нормативних актів МОНМС України щодо внесення змін до штатних розкладів навчальних закладів у зв'язку з уведенням до класифікатора професій нових спеціальностей (зокрема асистента вчителя); забезпечення архітектурної доступності та пристосування навчальних приміщень до потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я; вирішення питання організації підвезення учнів з обмеженими можливостями здоров'я до навчальних закладів і додому спеціально обладнаними автобусами у супроводі відповідного персоналу; забезпечення інклюзивних закладів освіти спеціальною навчально-методичною літературою (програмами, підручниками, посібниками) з урахуванням контингенту дітей; психологічна неготовність педагогічних колективів, батьків здорових дітей, самих учнів прийняти в своє оточення дитину з проблемами розвитку [1, с. 223].

Прошло 10 років. Що змінилося? Чи вдалося українському суспільству, системі освіти подолати цей виклик?

Про результати роботи переконливо свідчить динаміка залучення дітей з ООП (за нозологіями) до інклюзивного освітнього середовища України.

Таблиця 1. Кількість учнів з ООП включених в інклюзивне середовище загальних закладів середньої освіти України (2016-2019 рр.)

№ з/п	Нозології	Дітей у спеціальних класах			Дітей у інклюзивних класах		
		2016/17	2017/18	2018/19	2016/17	2017/18	2018/19
1	З інтелектуальними порушеннями	752	706	625	1014	1596	2296
2	Сліпих	8	6	7	9	20	36
3	Зі зниженим зором	697	747	684	290	379	527
4	Глухих	1	2	3	11	18	30
5	Зі зниженим слухом	55	54	34	245	336	530

6	З порушенням опорно-рухового апарату	133		92	648		1327
7	З тяжкими порушеннями мовлення	732	901	1073	336	598	980
8	Із затримкою психічного розвитку	3071	3245	3511	1312	2790	4879
9	Зі складними порушеннями розвитку	140	41	104	137	97	468
10	З розладами аутичного спектру	68	65	81	107	281	538
11	З синдромом Дауна	12	25	16	71	146	255
	Разом	5669	5918	6230	4180	7179	11866

Кількість учнів з інклюзивною формою навчання збільшено у 2018 р. на 71,1%, у 2019 р. – на 65,2%, учнів в у спеціальних класах збільшено у 2018 р. на 4,7 %, у 2019 р.– на 5,3%. У 2019 р. планувалося довести кількість інклюзивних класів до 8212, реально збільшилося до 8417. Лише у м. Києві в 92-х школах відкрилося 331 класи з інклюзивною формою навчання, пройшли підготовку 160 асистентів. Пандусами обладнано 38 шкіл [8].

Таким чином, останні три роки були достатньо плідними та результативними в питаннях упровадження інклюзивного навчання в Україні. Система спеціальної освіти теж продовжує ефективно функціонувати та активно співпрацює із загальноосвітніми закладами освіти, де навчаються та виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Наступним вагомим викликом для системи освіти, у тому числі післядипломної педагогічної освіти стало запровадження *Концепції «Нова українська школа»* (НУШ, 2016). Означимо основні положення цього документа, на яких має базуватися зміст та форми післядипломної педагогічної освіти.

По-перше, реформа розрахована на тривалий період і передбачає своєю кінцевою метою – створити школу, у якій *«буде приємно навчатись»*, а також яка *«виховас інноватора та громадянина, який вмє ухвалювати відповідальні рішення»*.

По-друге, формула НУШ складається з низки компонентів, які передбачено втілити в життя упродовж найближчих 10 років: формування

компетентностей; умотивований учитель, що має можливість розвиватися і свободу впроваджувати нові напрацювання; ціннісне виховання; автономія для шкіл; трикутник партнерства учень-вчитель-батьки; дитиноцентризм; нова структура школи; справедливий розподіл публічних коштів.

По-третє, реформа передбачає формування ключових компетентностей у здобувачів освіти: спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність [5].

Реформа стартувала, оскільки попередньо зформовано ключові передумови її втілення, а саме: частково збудована законодавча платформа – прийнято Закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Положення про спеціальну школу, Положення про навчально-реабілітаційний центр (2019); значно зросли фінансові асигнування на оновлення навчально-матеріальної бази середніх закладів освіти, зокрема, початкової школи, видання нових підручників, підвищення кваліфікації вчителів; удосконалена система вимог до діяльності педагогічних працівників, частково вдосконалено систему їхньої мотивації та підвищення рівня професійної майстерності.

Цей челенж не став нездоланим бар'єром для системи післядипломної освіти дефектологів. Усі регіональні заклади післядипломної педагогічної освіти своєчасно мобілізувалися на успішне вирішення поставлених завдань реформування. Зокрема, на онлайн-платформі Ed-ega був розроблений курс для вчителів перших класів, що є першим етапом. Далі йде безпосереднє навчання вчителів тренерами, що пройшли підготовку за програмою ГО «Освіторія»

спільно з МОН. Лише на початок 2018-2019 навчального року підвищення кваліфікації пройшли понад 22 тисячі вчителів початкових класів.

2. Тенденції розвитку системи післядипломної педагогічної освіти

2.1. Зміни в термінології. Законами України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) уточнено, внесено зміни та пояснення щодо термінології, що використовується в освітньому процесі. Наведемо лише головні з них.

Перше. Уточнено, що «*післядипломна освіта*» є складником освіти дорослих, яка є складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки.

Особа має право на вільний вибір закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми в межах здобуття освіти дорослих [3].

Післядипломна освіта передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду.

Друге. Змінилися терміни «*навчально-виховний процес*» на «*освітній процес*», «*учасники навчально-виховного процесу*» на «*здобувачі освіти*». Відтепер вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти – це здобувачі освіти.

Третє. Відбулися зміни щодо коду та назви спеціальності, яку отримували здобувачі вищої освіти. Так переліком педагогічних спеціальностей 1997 р. передбачався напрям підготовки 0101 Педагогічна освіта, спеціальність 6.010100 *Дефектологія*, переліком 2006 р. – галузь знань 0101 Педагогічна освіта, напрям підготовки 6.010105 *Корекційна освіта (за нозологіями)*, переліком 2015 р. – галузь знань 01 Освіта, спеціальність 016 *Спеціальна освіта*. Коментуючи ці зміни варто зазначити, що упродовж останніх років під

тиском громадських організацій, до складу яких входять, як правило батьки дітей з порушеннями розвитку йде поступовий відхід від термінів з коренем «дефект». Оскільки основним видом діяльності педагогічних працівників є корекційно-розвиткова, то й спеціальність в 2006 р. назвали «корекційна освіта», хоча спеціальність наукових ступенів визначено «корекційна педагогіка». Тривалий час з цього приводу велися дискусії на предмет правомірно це чи ні, але в 2015 р. прийнято рішення зробити назву цієї педагогічної спеціальності як у більшості країн-учасниць Болонського процесу – «Спеціальна освіта».

До речі, відносно кваліфікації до цього часу не має однозначності. Якщо раніше згідно з класифікатором професій надавалася кваліфікація «Учитель-дефектолог» (далі йшла спеціалізація – олігофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог), то зі зміною спеціальності ввели і кваліфікацію «Корекційний педагог», що не відповідає чинному класифікатору професій. Тому зараз все ж таки повернулися до «дефектолога». Очевидно варто знову ж звернутися до світового досвіду, де широко розповсюджена всім зрозуміла кваліфікація «спеціальний педагог».

Четверте. У ході еволюційних процесів у спеціальній освіті зникли терміни «дефектна дитина», «аномальна дитина», «особлива дитина», «дитина інвалід». Деякий час в керівних документах та навальній літературі зустрічалося словосполучення «діти з порушеннями психофізичного розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я». Зараз офіційно запроваджено термін «особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [2].

П'яте. Упродовж останніх років остаточно зник термін «допоміжна школа», під яким розумілася школа для дітей з розумовою відсталістю. Для забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними

порушеннями, на здобуття загальної середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку функціонують *спеціальні школи* (школи-інтернати) та для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку – *навчально-реабілітаційні центри* [7].

Шосте. Важливою подією стало закріплення на законодавчому рівні визнання освіти осіб з особливими освітніми потребами (стаття 19) як освітнього і педагогічного явища, що встановлюється та регулюється законом. У зв'язку з цим введено нові терміни з поясненнями їхньої сутності. *Інклюзивне навчання* – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. *Інклюзивне освітнє середовище* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. *Індивідуальна освітня траєкторія* – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план. *Індивідуальна програма розвитку* – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання. *Індивідуальний навчальний план* – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою

реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів [2]. Це значною мірою прояснило ситуацію в роботі педагогічних працівників закладів освіти.

Сьоме. У результаті організаційних заходів в системі освіти замість психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК) усіх рівнів від шкільної до центральної розпочала створюватися мережа *інклюзивно-ресурсних центрів* (ІРЦ).

У навчально-методичному посібнику «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів», підготовленому групою наукових працівників Інституту спеціальної педагогіки і психології імені М.Д. Ярмаченка під патронатом Благодійного фонду Порошенка зазначається, що «ІРЦ є комунальною установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

На ці установи покладаються такі завдання: здійснити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; встановити наявність у дитини особливих освітніх потреб; розробити рекомендації щодо організації інклюзивного навчання; забезпечити надання психолого-педагогічної допомоги дитині; надати методологічну допомогу педагогічним працівникам та батькам дітей; забезпечити системний кваліфікований супровід дітей [6, с. 36].

Також розкрито сутність важливих понять «психолого-педагогічний супровід», «психолого-педагогічні послуги», «корекційно-розвиткові послуги (допомога)».

У посібнику також акцентується увага на важливому аспекті – в основі діяльності ІРЦ, на відміну від ПМПК (медична модель), лежить соціальна модель розуміння інклюзії.

Автор дослідження упродовж тривалого часу організації підготовки вчителів-дефектологів в закладі вищої освіти з метою забезпечення якості освітнього процесу співпрацював з педагогічними працівниками Дніпропетровського обласного методичного психолого-медико-педагогічного центру, нині це Комунальний спеціальний загальноосвітній навчально-реабілітаційний заклад «Дніпропетровський обласний методичний ресурсний центр» Дніпропетровської обласної ради. Наразі, порівнюючи цілі, завдання, форми і методи роботи, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу прийшов до висновку, що навіть науковцю дуже важко побачити суттєву різницю між ІРЦ та ПМПК, окрім застосованої сучасної термінології. Функції обох структур за великим рахунком не змінилися. Невже складніше було внести відповідні корективи щодо діагностичних методик обстеження, схему управлінської діяльності установи, фінансування, запровадження концептуальної моделі використання МКФ-ДП тощо, чим зруйнувати ці установи. Адже ПМПК, зокрема, центральна, обласні, міські, районні формувалися та вдосконалювалися упродовж 60-ти років теж на вимогу суспільних викликів та на підґрунті людських потреб. За пройдений шлях ці установи накопичили величезний практичний досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, їхніми батьками, педагогічними працівниками як спеціальних так і загально масових закладів освіти. Вчителі-дефектологи на місцях сприймають рішення щодо заміни ПМПК на ІРЦ поспішним і не виваженим та як черговий крок на шляху до послідовної руйнації спеціальної освіти в Україні.

2.2. Подальшого розвитку набула мережа інституцій післядипломної педагогічної освіти дефектологів. Базовими закладами післядипломної освіти, що забезпечували підвищення професійної кваліфікації працівників закладів

спеціальної освіти залишилися комунальні *заклади післядипломної педагогічної освіти обласних рад*. Надання освітніх послуг в цих закладах здійснювалося виключно за рахунок бюджетних асигнувань, за виключенням перепідготовки (до 2017 р.), що передбачала надання диплому про другу вищу освіту та здобуття другого освітнього ступеня «магістр спеціальної освіти» у магістратурі. Це навчання здійснюється за рахунок юридичних та фізичних осіб шляхом заключення угоди про надання освітніх послуг. Щороку в кожному обласному закладі післядипломної педагогічної освіти за різними формами та видами навчання підвищують професійну кваліфікацію директори, заступники директорів спеціальних шкіл, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, вихователі. Також добавилися інші категорії: учителі, асистенти вчителів загальноосвітніх закладів освіти з інклюзивним навчанням.

Важливе значення у питаннях вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників мають новосторенні *Центри підтримки інклюзивної освіти* при обласних закладах післядипломної педагогічної освіти. Ці підрозділи здійснюють такі види робіт: підвищення професійної компетентності педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів, закладів освіти щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами шляхом організації та проведення, зокрема, тренінгів, семінарів, вебінарів; надання консультативно-методичної допомоги з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами керівникам та педагогічним працівникам закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, установ (закладів) соціального захисту населення, закладів охорони здоров'я, батькам (іншим законним представникам) дитини; проводять аналіз даних щодо фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами; проводять аналіз даних щодо охоплення навчанням дітей з особливими освітніми потребами, вивчають та узагальнюють досвід роботи закладів освіти.

До підвищення кваліфікації педагогічних працівників залучаються *Інклюзивно-ресурсні центри*, створені в об'єднаних територіальних громадах (районах), містах, районах у містах. До функцій цих установ відноситься надання методичної допомоги та консультацій педагогічним працівникам закладів освіти.

Подальшого розвитку набули *Обласні навчально-методичні центри підвищення кваліфікації педагогічних працівників*, в складі яких працюють 10 навчально-методичних лабораторій: дошкільної та початкової освіти, соціально-гуманітарних дисциплін, природничо-математичних дисциплін, інформаційних технологій та stem-освіти, моніторингу якості освіти та ЗНО, управління в освіті, інноваційної діяльності в освіті, здоров'язберігаючих технологій, інформаційно-технічного забезпечення, з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Отже, упродовж останніх 10-ти років значно розширилися потенційні можливості для керівних та педагогічних працівників закладів спеціальної освіти, загальноосвітніх закладів освіти з інклюзивним навчанням отримувати якісні освітні послуги на вимогу викликів, пов'язаних з освітніми реформами. Ліцензії МОН України на підвищення кваліфікації отримали *Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Факультет спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, Факультет спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету, Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. У цих закладах відкрито курси підвищення кваліфікації.

У ДЗВО «Університет менеджменту освіти» здійснюється навчання за магістерськими програмами «Спеціальна освіта» (за нозологіями) та «Педагогіка інклюзивного навчання». У *Дніпровській академії неперервної освіти* здійснюється навчання за магістерською програмою «Інклюзивна освіта, корекційна педагогіка». Підвищення кваліфікації всім категоріям педагогічних

працівників у цих закладах здійснюється за рахунок юридичних та фізичних осіб.

2.3. Розширився діапазон тематики та суттєво збагатився зміст освітніх програм, що пропонується слухачам курсів підвищення кваліфікації. Аналіз дайджестів підвищення кваліфікації в обласних закладах післядипломної освіти свідчить, що тематика освітніх програм *для керівних працівників (директорів спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів, їх заступників з навчально-виховної роботи)* витікає з того, що практичне розв'язання завдань, поставлених перед системою освіти України процесами державотворення, кардинальними змінами у суспільно-політичному та економічному житті суспільства вимагає належної підготовленості керівників, здатних ефективно здійснювати управління закладами загальної середньої освіти у складних умовах сьогодення. Тому, перш за все перед слухачами ставляться завдання модернізувати управлінські компетентності керівних кадрів закладу освіти для дітей з особливими освітніми потребами; удосконалити професійні компетентності керівних кадрів з питань ефективного управління закладом загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа» в умовах децентралізації влади з урахуванням основних напрямів державної політики у галузі освіти та запитів громадянського суспільства. Передбачається, що слухач буде знати сучасні тенденції розвитку освіти, сутність інноваційних процесів, державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності, правових основ провайдингу в освіті, сучасні особливості розвитку освітнього середовища на відповідних рівнях в контексті андрогогічних ідей, організаційно-економічні механізми реалізації інноваційних проектів в сфері освіти; слухач буде уміти організовувати методичний супровід інноваційної діяльності педагогічного колективу нової української школи; проводити дослідження в галузі розробки та впровадження інноваційних освітніх технологій; володіти загальною

системою орієнтації в потоці інформації, використовувати адекватні способи відбору та використання інформаційних потоків.

Для учителів-дефектологів, учителів-логопедів тематика курсів підвищення кваліфікації витікає з необхідності розвитку базових, професійних та посадово-функціональних компетентностей учителя-дефектолога системи освіти для реалізації освітньої політики держави шляхом провадження інноваційних форм, методів та технологій навчання. Освітні послуги післядипломної освіти полягають у наданні їм науково-теоретичної, методичної та практичної допомоги щодо забезпечення комплексної соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. Перед слухачами ставиться завдання: підвищити професійну компетентність учителя-дефектолога в галузі спеціальної педагогіки та психології; ознайомити з регіональним досвідом організації системи корекційних занять; надати практичні навички та вміння щодо створення моделі логопедичного супроводу; розвинути установки до аналізу та рефлексії; інноваційності; адаптивності; постійного професійного розвитку та самовдосконалення.

Для вчителів ЗЗСО, які здійснюють інклюзивне (у т.ч. індивідуальне) навчання учнів з особливими потребами, асистентів учителя або вихователів інклюзивних та спеціальних груп ЗДО тематика передбачає розширення уявлень про основні принципи організації інклюзивної освіти, специфіку співпраці з основним учителем у класі, особливості внесків у розроблення та реалізацію індивідуальної програми розвитку, диференціацію навчання в інклюзивному класі, налагодження ефективної співпраці з батьками дітей з особливими потребами. А також передбачається всебічне озброєння педагогів загальноосвітніх навчальних закладів знаннями про особливості використання інноваційних освітніх методик та технологій в проектуванні інклюзивного освітнього середовища в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами та сприяння в набутті ними практичних умінь. У процесі підвищення кваліфікації

слухачі розглянуть питання про сутність інклюзивної освіти; розкриття основних принципів, переваг, існуючих викликів інклюзивної освіти; розширяють обізнаність в питаннях міжнародної та національної законодавчої бази у сфері інклюзивної освіти та основними нормативно-правовими документами, що регламентують основні ролі, завдання та кваліфікаційні характеристики асистента вчителя; розширяють уявлення про психофізіологічні особливості дітей з різними порушеннями розвитку та особливості їх навчання й виховання в умовах інклюзивного освітнього середовища; розвинути вміння з позитивного налаштування на професію асистента вчителя в навчальному закладі, стимулювання до активних дій, спрямованих на самоосвіту й саморозвиток.

Приваблює своєю новизною та неупередженістю тематика освітніх програм курсового підвищення кваліфікації *Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка*. Серед них такі програми: «Управління загальноосвітніми навчальними закладами», «Організація інклюзивного навчання у закладах освіти», «Українська жестова мова як предмет вивчення і засіб навчання», «Психолого-педагогічний супровід дитини з аутизмом у закладах освіти», «Організаційно-методичні умови діяльності інклюзивно-ресурсного центру», «Технології навчання та розвитку дітей з комплексними порушеннями розвитку», «Технології розвитку адаптивних можливостей дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі», «Технології корекційно-розвивальної роботи та навчання дитини із сенсорними порушеннями», «Технології навчання дітей з порушеннями мовлення», «Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти», «Психолого-педагогічні технології навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями». Колектив наукових працівників інституту в процесі надання освітніх послуг керується визнанням нової суспільно-освітньої концепції, яка ґрунтується на соціальних (людиноцентрованих) принципах, що зумовлюють розвиток всієї освіти в інноваційному напрямі, потребує нових

підходів та моделей до навчання, виховання та розвитку осіб з особливими освітніми потребами. Підвищення кваліфікації створює належні умови для слухачів: зрозуміти концепцію сучасної освіти та нової української школи в контексті дотримання прав осіб з порушеннями слуху; дізнатися про організацію освітнього середовища для дітей з порушеннями слуху, підходи до адаптації/модифікації навчально-методичного забезпечення, у тому числі змісту, процесу навчання та результатів учнівської діяльності; побачити практичні шляхи законодавчого забезпечення для самоідентифікації, самовизначення та вибору освітніх маршрутів учнів з порушеннями слуху; дізнатися про алгоритм реалізації програм з навчальних та корекційно-розвиткових курсів для учнів з порушеннями слуху; зрозуміти особливості організації роботи у групі чи класі з дітьми з різним ступенем порушення слуху, у тому числі з кохлеарними імплантатами та комплексними порушеннями; дізнатися про свіжі ідеї й світовий практичний досвід навчання, виховання і розвитку осіб з порушеннями слуху (у тому числі про особливості діагностики, сучасні підхід до спільного викладання, застосування комп'ютерних технологій та особливості слухопротезування тощо). Спікерами курсів підвищення кваліфікації є автори діючих програм та підручників, які вивчають передовий національний та закордонний досвід, у тому числі проходять стажування за кордоном, беруть участь у діючих проектах та експериментах. Матеріали курсів тісно пов'язані й узгоджені з новим українським законодавством та освітніми стандартами.

Багаторічний досвід в організації та проведенні післядипломної освіти дефектологів має *Факультет спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ)*. Ще з початку 1990-х рр. і до 2017 р. тут проводилася перепідготовка управлінських кадрів (термін навчання 1 рік), педагогічних працівників (термін навчання 2-3 роки) з видачею диплому другої вищої освіти (учитель-дефектолог). У зв'язку з прийняттям Закону «Про вищу освіту» (2015) ця форма навчання перестала

існувати. Насьогодні досить успішно функціонують курси підвищення кваліфікації корекційних педагогів та педагогічних працівників (логопедів, тифлопедагогів, сурдопедагогів, психокорекційних педагогів, спеціальних та практичних психологів, ортопедагогів, вчителів інклюзивного навчання, вчителів загальноосвітніх закладів), що мають диплом про вищу дефектологічну (педагогічну) освіту в межах ліцензованого обсягу.

Набір на курси підвищення кваліфікації за інноваційними напрямками: «Фізична реабілітація (логопедичний масаж), «Логопедія», «Аутизм», «Освітня інтеграція та інклюзивна педагогіка», «Методика Марії Монтесорі», «Спеціальна психологія». Курси підвищення кваліфікації проводяться як на базі факультету, так і виїзді. Курси підвищення кваліфікації корекційних педагогів та педагогічних працівників – це платна освітня послуга. Оплата проводиться за рахунок фізичних осіб.

Заслужують на увагу курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів спеціальної освіти на *Факультеті спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету*. Тут розроблено дві освітні програми для таких категорій: вихователі спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та вчителі спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів.

Останніми роками набула змін тематика навчальних дисциплін освітніх програм та їх змістовне наповнення для вихователів. *Актуальні проблеми організації та змісту навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в теорії і практиці спеціальної освіти* (Специфіка роботи спеціальної школи. Нормативно-правове забезпечення спеціальної освіти. Актуальні наукові проблеми психокорекційної педагогіки та шляхи їх розв'язання у сучасних наукових дослідженнях). *Психолого-педагогічний супровід осіб із порушеннями інтелекту* (Загальні питання психології та педагогіки осіб з порушеннями інтелекту. Психічні процеси та особливості корекційної роботи при розумовій відсталості. Психічні процеси та особливості корекційної роботи при затримці

психічного розвитку). *Методика виховної роботи в спеціальних закладах освіти* (Виховання як складова навчально-виховного процесу в системі спеціальної освіти. Планування позаурочної виховної роботи в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах. Методика формування особистості учнів спеціальної школи. Організація й методика позакласної виховної роботи та позаурочної навчальної діяльності учнів в спеціальних загальноосвітніх закладах). *Корекційна робота з учнями з порушеннями інтелекту* (Корекційна спрямованість педагогічного процесу як принцип діяльності спеціальних освітньо-реабілітаційних закладів для дітей з порушеннями інтелекту. Планування та реалізація освітньо-корекційного педагогічного процесу. Взаємодія з учасниками корекційно-освітнього процесу). *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології у навчально-виховному процесі спеціальних закладів освіти* (Дидактичні аспекти використання ІКТ у навчально-виховному процесі спеціальних закладів освіти. Форми і методи використання ІКТ у навчально-виховному процесі спеціальних закладів освіти. Використання мультимедійних технологій у навчально-виховному спеціальних закладів освіти).

Відбулися зміни у побудові та змісті освітньої програми для вчителів спеціальних шкіл. *Навчальні дисципліни фундаментального циклу* (Актуальні проблеми організації та змісту навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в теорії і практиці спеціальної освіти. Психолого-педагогічний супровід осіб із порушеннями інтелекту). *Навчальні дисципліни фахового циклу* (Освітньо-корекційні технології для дітей із вадами розумового розвитку. Корекційна робота з учнями з порушеннями інтелекту. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології у навчально-виховному процесі спеціальних закладів освіти). *Навчальні дисципліни інклюзивного циклу* (Методологічні та законодавчо-нормативні засади інклюзивної освіти. Психолого-педагогічна характеристика дитини з ООП (умови включення у загальноосвітній простір). Організація інклюзивного освітнього середовища).

Традиційно проводяться курси підвищення кваліфікації дефектологів на *Факультеті корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Освітні програми розраховані на широкий спектр педагогічних працівників спеціальної освіти. У 2002 н.р. освітні послуги надаються таким категоріям педагогічних працівників: вчителі-логопеди, вихователі логопедичних груп, сурдопедагоги; вчителі-дефектологи, вчителі-реабілітологи, вчителі індивідуального навчання, вчителі закладу загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами (за фахом), корекційні педагоги / вчителі-дефектологи ЗДО; вихователі закладів освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами, вихователі закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами та асистенти вчителя (вихователі-асистенти).

З метою задоволення освітніх потреб педагогічних працівників організовано навчання працюючих дефектологів та вчителів і вихователів дошкільних та шкільних закладів освіти з інклюзивним навчанням за магістерською програмою (заочна форма) «Спеціальна освіта» (за нозологіями) та «Педагогіка інклюзивного навчання» у ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Особливий інтерес у педагогічних працівників визвала освітня програма «Педагогіка інклюзивного навчання», у зміст якої покладено такі навчальні дисципліни: «Еволюційне позиціонування інклюзивної освіти осіб з особливими потребами», «Світовий досвід упровадження інклюзивної освіти», «Організація інклюзивного навчання в закладах освіти», «Психолого-педагогічний супровід дітей в інклюзивному середовищі», «Технологія складання проектів з інклюзивної освіти», «Дидактичні системи та педагогічні технології в інклюзивній освіті», «Інформаційні технології інклюзивного навчання», «Індекс інклюзії як механізм моніторингу і оцінки діяльності закладу освіти», «Розроблення індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами», «Супервізія та наставництво в системі інклюзивної освіти», «Інклюзивна компетентність педагога в сучасних закладах

освіти», «Формування партнерської взаємодії суб'єктів інклюзивного навчання», «Професійна мобільність фахівців в сфері інклюзивної освіти». Актуальність тематики навчальних курсів пояснює наявність великої кількості бажаючих здобути магістерський ступінь за цією освітньою програмою.

2.4. Відбулося удосконалення форм та видів підвищення кваліфікації дефектологів. Прийняття Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016) відобразилися на організаційних формах проведення занять в системі післядипломної педагогічної освіти. Зокрема, переважна більшість закладів вищої освіти та наукові установи освітні послуги педагогічним працівникам надають у таких формах: інституційна та на робочому місці. На сьогоднішній день інституційна форма, як правило, переважає. Більшість навчальних занять на курсах підвищення кваліфікації надається очною формою такими видами, як лекції та практичні заняття. З роками все частіше впроваджується очно-дистанційна форма навчання. Наприклад, ця форма добре закріпилася в Центральному інституті післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київському обласному інституті післядипломно освіти, Дніпровській академії неперервної освіти, Вінницькому інституті післядипломної педагогічної освіти тощо. Весь період навчання ділиться на дві установчі сесії, самостійне відпрацювання навчального матеріалу на робочих місцях та захист випускної роботи. Випускна робота – результат самостійної науково-дослідницької діяльності слухача курсів підвищення кваліфікації, в процесі якої він узагальнює, оновлює та розширює набуті теоретичні знання, удосконалює свої практичні уміння з обраної теми, розробляє й упроваджує інноваційні педагогічні та виробничі технології, набуває дослідницьких навичок, обґрунтовує модель власної професійної діяльності, її результативність тощо. Захист випускної роботи є обов'язковим елементом підсумкової атестації слухача по завершенні курсів підвищення кваліфікації. До захисту випускних

робіт допускаються слухачі, які виконали повний обсяг програми підвищення кваліфікації, подали роботу в установлені терміни.

Під впливом цифровізації освітнього процесу стрімко набирають популярності дистанційні курси підвищення кваліфікації. Сьогодні створення платформи дистанційного навчання є пріоритетом у розвитку навчально-матеріальної бази кожного закладу післядипломної педагогічної освіти України.

Із реалізацією основних положень Концепції «Нова українська школа» активізувалися такі форми навчання як, навчально-методичні семінари, навчальні тренінги, семінари-тренінги, семінари-практикуми, тренінги. З метою підняття ефективності цих форм запроваджено тренерів, які проходили сертифікацію у МОН України.

2.5. Зміни термінів навчання в ході підвищення кваліфікації. У переважній більшості закладів післядипломної педагогічної освіти курси підвищення кваліфікації тривають від 2 тижнів (тематичні курси), до 6 місяців (очно-дистанційні) та 9 місяців – заочні (індивідуальні). Сформувалася стійка тенденція до обрахування в кредитах ЄКТС. Інституційні форми – 2 кредити ЄКТС (60 годин), на робочому місці – 3 кредити ЄКТС (120 годин). Деякі заклади, зокрема, Донбаський ДПУ включає 1 кредит на підготовку випускної роботи і передбачає 5 кредитів ЄКТС. Активні форми (семінари, тренінги) проходять від 8 до 40 годин.

3. Перспективні напрями розвитку післядипломної педагогічної освіти дефектологів

Досвід організації освітнього процесу в системі післядипломної педагогічної освіти в останні роки демонструє динаміку зростання потреб у педагогічних працівників щодо професійного зростання. Подібне явище спостерігалось в середовищі педагогічних працівників країн Західної Європи в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Це були такі собі перегони. Вчителі не

очікували закінчення 5-ти річного терміну щодо планового підвищення кваліфікації, а вели активні пошуки закладу, не важливо державного чи приватного, щоб можна було отримати обсяг знань, необхідний для успішного виконання функціональних обов'язків [9]. Причина зрозуміла – мотивація щодо збереження робочого місця, відносно стабільна і гідна заробітна платня.

В Україні цей бум ще не спостерігається, але поліпшення економічного розвитку, стабілізація політичного життя в суспільстві, розквіт культурних відносин сприятимуть наближенню до цього. Сьогодні свідчить, що система післядипломної педагогічної освіти має вдосконалюватися систематично.

Головне – це перегляд актуальності та змісту навчальних дисциплін курсів підвищення кваліфікації. Кафедри мають здійснювати системний моніторинг потреб у сучасних знаннях педагогічних працівників, по-новому формувати силабуси курсів, що дасть можливість як моделювати процес передачі та отримання знань і умінь, так і прогнозувати очікування слухачів. Кожна навчальна дисципліна має бути фундаментом конкретної професійної компетентності.

Важливу роль відіграє вибір форми отримання освітніх послуг. Сьогодні демонструє переваги очно-дистанційної, дистанційної форм навчання, які до сих пір, нажаль, є недосяжними. Отримання знань в он-лайн режимі за допомогою платформи дистанційного навчання для багатьох педагогічних працівників залишається лише мрією. Цифровізація освітнього процесу закладів післядипломної освіти має отримати суттєве прискорення.

Залишається актуальним питання впровадження накопичувальної системи у підвищенні кваліфікації. Адже відвідування науково-практичних конференцій, семінарів, семінарів-практикумів, вебінарів, тренінгів та багатьох інших активних форм взаємодії педагогічних працівників відіграє вагомую роль у професійному зростанні фахівця.

Інноваційним рішенням для підвищення кваліфікації педагогічних працівників стало питання щодо цільового бюджетного фінансування. Принцип

вибору учителем закладу підвищення професійної кваліфікації і відповідне фінансування – це сучасний підхід європейської практики. Є сподівання, що найблищим часом будуть відпрацьовані механізми «ходіння грошей» за отримувачем освітніх послуг. Це буде породжувати реальну і здорову конкуренцію між закладами освіти.

Останнім часом все частіше звучать висловлювання, в тому числі від очільника МОН України Г. Новосад про те, що треба демонополізувати надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації вчителів. Вважаємо, що все має право на існування, але в межах допустимого і раціонального. Перш ніж завдати удар по системі післядипломної педагогічної освіти, яка має накопичений досвід за 80-ти річну історію, треба звернутися до 30-річного досвіду удосконалення вищої освіти в Україні. Не є таємницею той факт, що чимало ЗВО створили бізнесмени, які не мали жодного відношення до освіти. Тому сьогодні якість освіти в де-яких приватних ЗВО на низькому рівні. Треба пам'ятати відому істину – послуги за гроші далеко не завжди якісні.

Важливою проблемою в перспективі розвитку підвищення кваліфікації дефектологів залишається питання забезпечення якості освіти. Заклади, що здійснюють діяльність з підвищення кваліфікації педагогічних працівників на сучасному етапі приречені вдосконалювати зміст освітніх програм, систему оцінювання результатів навчання слухачів, застосовувати сучасні форми та інноваційні педагогічні технології, які б формували позитивний імідж закладу освіти і мотивували вчителя на високі підсумкові показники.

Висновки

Таким чином, система післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні за останні десять років розвивається в ракурсі тих членів, які постають перед системою освіти та українським суспільством в цілому. Це запровадження інклюзивного навчання та освітня реформа «НУШ».

Відбулися позитивні зміни в удосконаленні законодавчої бази, формулюванні спеціальної термінології; подальшого розвитку набула мережа

інституцій, що надають освітні послуги; розширився діапазон тематики та суттєво збагатився зміст освітніх програм; відбулося удосконалення форм та видів підвищення кваліфікації дефектологів; змінилися терміни навчання в ході підвищення кваліфікації.

Перспективними напрямками вдосконалення системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів залишаються такі: формування у дефектологів потреби до професійного вдосконалення; забезпечення компетентнісного підходу у навчанні та розвитку ціннісно-мотиваційної сфери педагогів; перегляд актуальності та змісту навчальних дисциплін курсів підвищення кваліфікації; застосування інноваційних форм та технологій навчання; поступове впровадження накопичувальної системи у підвищення кваліфікації; забезпечення якості освіти та об'єктивного оцінювання результатів навчання.

Список використаних джерел:

1. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика. Монографія. / В. А. Гладуш. – Д. : Пороги, 2012. – 292 с. 3.
Дефектологічний словник: навч. посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К.: МП Леся, 2011. – 528 с.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <https://urist-ua.net>
4. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упор. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf].
6. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.
7. Положення про спеціальну школу; Положення про навчально-реабілітаційний центр [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF
8. Статистичні дані. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inklyuzyvne-navchannya/statistika-inklyuziya.pdf>
9. Удосконалення підготовки корекційного педагога в умовах університетської освіти : монографія / В. А. Гладуш, З. П. Бондаренко, Н. В. Зимівець та ін. – Д. : Акцент ПП, 2015. – 324 с.